

Vliv hebrejštiny, řečtiny a latiny na slovosled pronominálních enklitik *mi*, *ho*, *mu*

Olga Navrátilová – Pavel Kosek – Radek Čech – Martin Horák

Východisko

Výzkumný projekt (2017–2019)

- analyzující vývoj českých pronominálních klitik
- podporovaný GA ČR (GA17-02545S)

Cíle výzkumu:

analýza faktorů ovlivňujících konkurenci dvou slovosledných modelů českých pronominálních enklitik, a to ve frázi VF:

- varianty jednotlivých pozic;
- vliv rytmických pravidel;
- vliv komplexnosti větné struktury;
- vliv latinského (ev. hebrejského a řeckého) pretextu;
- vliv stylu (stylotvorné faktory).

Zkoumané objekty I

- pronominální formy, které mají v nč. status stálých enklitik:
sě (> *se*), *si*, *tě*, *ti*, *mu*, *ho*, *mi*
- heterogenní skupina:
 - odlišný původ
 - odlišná funkční morfologie

Zkoumané objekty II

- starobylá psl. enklitika *mi, si, ti*
- nové enklitické formy *ho, mu*: *je'ho > jho > ho*
je'mu > jmu > mu
- původní psl. přízvučné formy *se, tě*, které se ve stálá (en)klitika proměnily až během historického vývoje češtiny
↓
- v rámci přednášky se soustředíme pouze na ty formy, které mají ve staré i střední češtině status stálých klitik: *mi, si, ti, ho, mu*
- vzhledem k nulovému výskytu forem *ti, si* v analyzovaném prameni je výzkum omezen pouze na formy *mi, ho, mu*.

	iniciální p.	postiniciální p.	mediální p.	prefinální p.	finální p.	Σ
<i>mi</i>	0	260	34	4	14	312
<i>si</i>	0	0	0	0	0	0
<i>ti</i>	0	0	0	0	0	0
<i>ho</i>	0	301	22	7	35	365
<i>mu</i>	0	184	21	6	8	219
Σ	0	745	77	17	57	896

Tab. 1 Klauzální pozice enklitických forem včetně frekvence jejich výskytu

Slovosledné pozice „slovních“ (en)klitik v historické češtině (Ertl 1924,

Kosek 2011)

I. **postiniciální** pozice (2P)

(1) *A ona jsuci prvé navedena od mateře své, řekla, **Dej mi** zde na mise hlavu Jana Křitele.* BiblKral, Mt 14,8

II. **kontaktní // verbálně adjacentní** pozice (VA)

(2) [*Poněvadž*] [*tedy*] [*David*] [*Pánem*] **ho nazývá**, i kterakž syn jeho jest? BiblKral, Mt 22,45

III. **mediální izolovaná**: pozice enklitika hlouběji v klauzi bez kontaktu se svým regentem

(3) [*Jakož*] i [*Biskup*] **svědek mi toho jest**, i všickni Starší {...} BiblKral, Sk 22,5

Pozice II a III jsou v našem výkladu obecně označovány jako „**nepostiniciální**“.

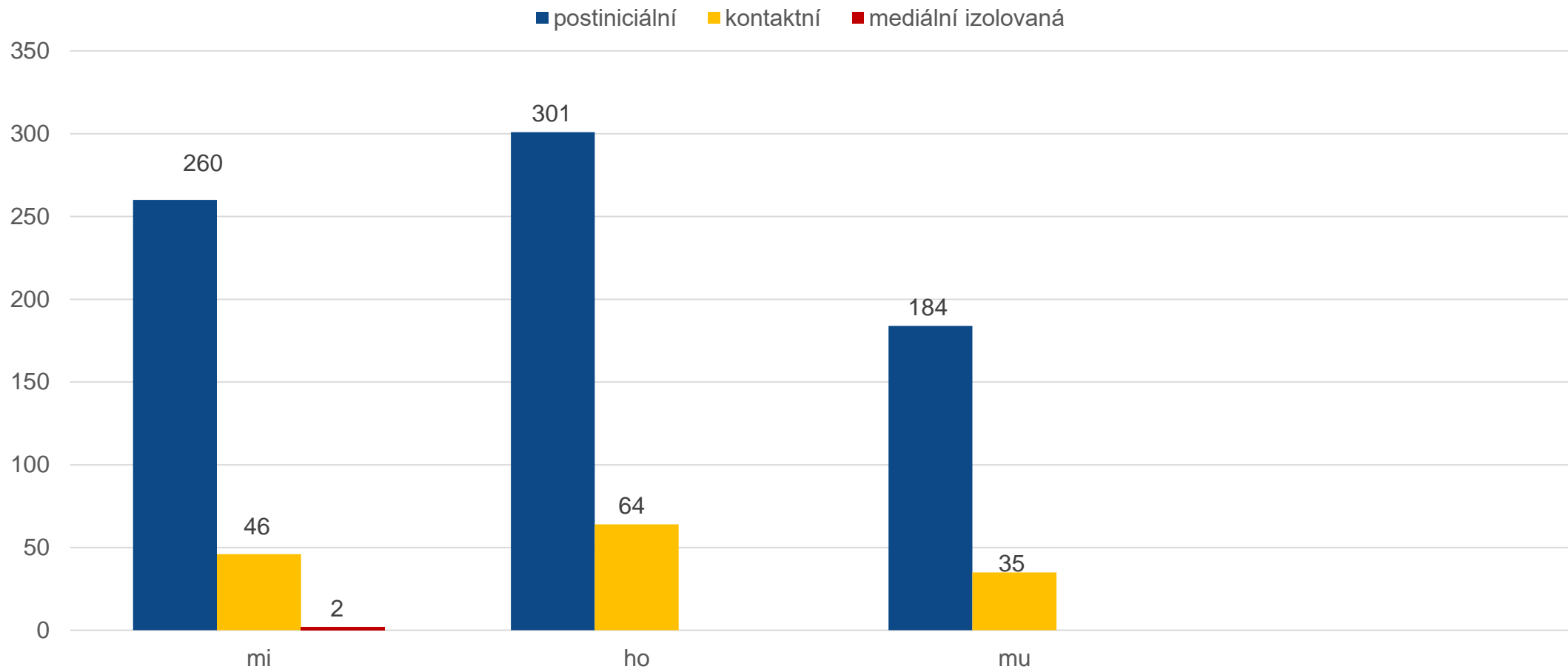
Dosavadní výzkum starších biblických překladů (BibIDrážd', BibIOI, BibIMlyn, stejně tak i BibIKral) ukázal jako jednoznačně dominantní pro umístění enklitických pronominálních forem v rámci fráze VF **postiniciální pozici**, která tak potvrzuje enklitický status analyzovaných forem.

Velké procento dokladů postiniciální pozice je však ambigné, neboť enklitikon je současně v pozici postiniciální a současně v pozici kontaktní, tj. po VF.

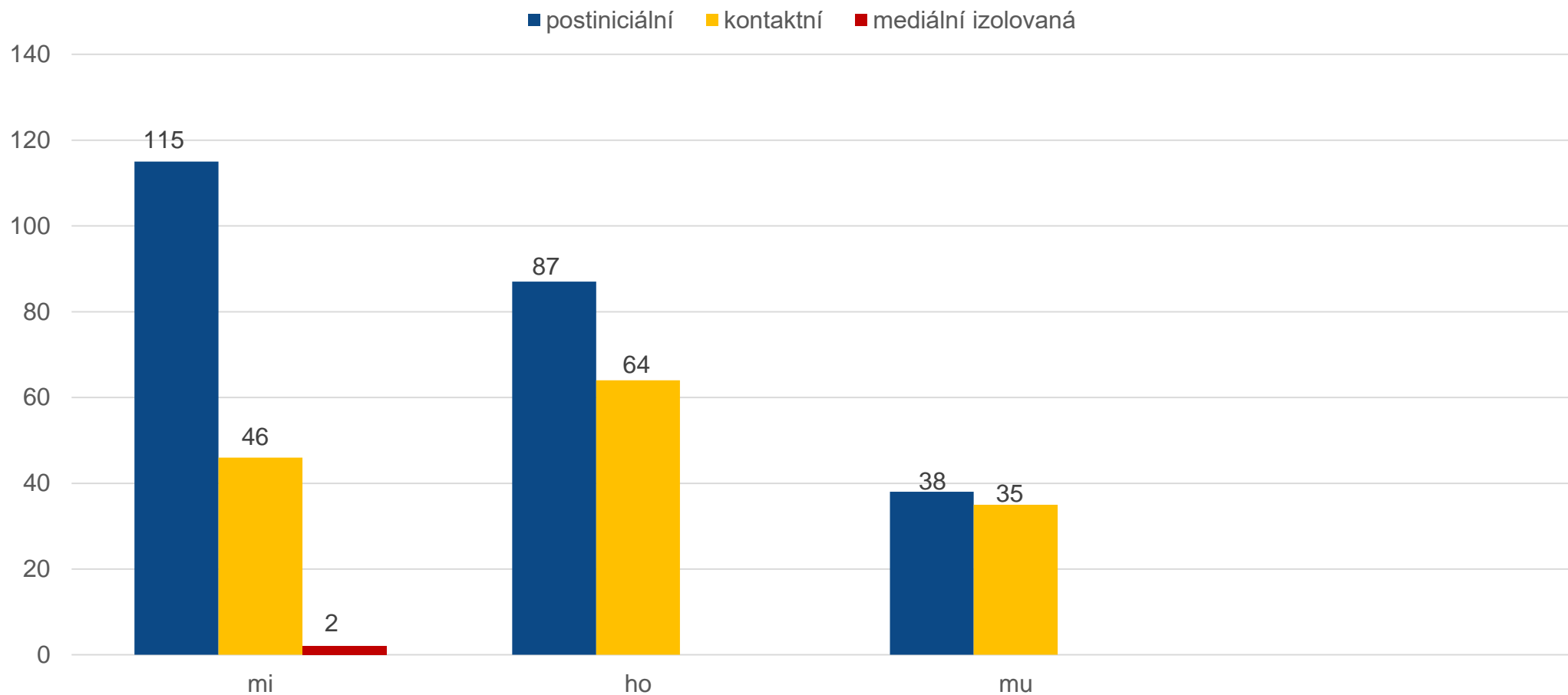
(1) *A ona jsuci prvé navedena od mateře své, řekla, **Dej mi** zde na mise hlavu Jana Křitele.* BibIKral, Mt 14,8

×

(4) *A aj zavzněl hlas s nebe řkoucí, **Totoť jest ten můj milý Syn**, v němž **mi se** dobře **zalíbilo**.* BibIKral, Mt 3,17

Graf 1 Frekvence klauzálních pozic *mi*, *ho*, *mu* – včetně ambigů postiniciálních pozic

Graf 1 Frekvence klauzálních pozic *mi*, *ho*, *mu* – bez ambigních dokladů postiniciálních kontaktních pozic

„Nepostiniciální pozice“ se objevují s výrazně nižší frekvencí a na jejich distribuci si podílí různé faktory:

- vliv komplexnosti větné struktury;
- vliv stylu (stylotvorné faktory);
- pragmatické/textotvorné faktory, popř. faktory AČV;
- rytmická pravidla;
- vliv latinského pretextu.

Analyzovaný materiál – *Bible kralická* (1579–1594) I

- nový šestidílný překlad *Bible kralické* iniciován J. Blahoslavem
- přesné určení předloh, ze kterých J. Blahoslav a Kraličtí vycházeli, je velmi problematické (viz Kyas 1997, s. 190, Dittmann 2012, s. 88)
- pravděpodobná předloha pro Nový zákon *Bible kralické* je Bezův řecko-latinský text 1589 (Kyas 1997, s. 191)
- pravděpodobnou stěžejní předlohou pro Starý zákon: Tremellius – Junius (1576–1579) (V. Kyas 1997, s. 191, Dittmann 2012, s. 373); *Polyglota antverpská* (Gn, Job, Iz – hebrejský text, Sir – řecký text)
- analyzovaný pramen: *Bible kralická šestidílná – kompletní vydání s původními poznámkami*. Praha: Česká biblická společnost, 2014

Analyzovaný materiál – Bible kralická (1579–1594) II

Nový zákon:

- Matoušovo evangelium (Mt)
- Lukášovo evangelium (Lk)
- Skutky apoštolské (Sk)
- Zjevení sv. Jana (Zj)

Starý zákon:

- Kniha Genesis (Gn)
- Kniha Job (Jb)
- Kniha Sírachovcova (Sir)
- Kniha Izajáš (Iz)

Cíle výzkumu

- otázka míry vlivu cizojazyčných předloh (primárně latiny, sekundárně řečtiny + hebrejštiny) na umístění enklitických forem *mi*, *ho*, *mu* do „nepostiniciálních pozic“
- samostatná analýza SZ a NZ – vzhledem k odlišným pretextům
- vliv cizojazyčné předlohy na slovosled enklitik – vliv na textové úrovni
→ provedena současně analýza slovosledu v pozici postiniciální: v rámci NZ i SZ zkoumáno sondou vždy prvních 15 dokladů postiniciálních pozic z každé biblické knihy

Výsledky

Analýza Starého zákona BiblKral

- SZ – primárně z hlediska možného vlivu cizojazyčné předlohy analyzován T-J¹ latinský text v komparaci s BiblKral
- v případech, kdy se T-J¹ text z hlediska analyzovaného pronominálního enklitika odlišoval od BiblKral, rovněž analýza hebrejského textu *Polygloty antverpské* (výjimka Sir!)

1. slovosled středněčeského zájmena se s latinským zájmenem **shoduje** v pozici vůči slovesu i v klauzální pozici

- vliv latinského pretextu → tyto případy bez komparace s hebrejským textem

(5) a. *I řekl Adam; Žena, kterouž si dal, aby byla se mnou, [ona] **dala** mi z stromu toho, a jedl sem.*

BiblKral, Gn 3,12

b. *Tunc dixit Adam, mulier ista quam collocasti mecum [ipsa] **dedit** mihi de fructu illius arboris, & comedi.* T-J¹ ibid.

2. slovosled středněčeského zájmena se s latinským zájmenem **neshoduje** v pozici vůči slovesu a/nebo v klauzální pozici

- není vliv latinského pretextu, realizována komparace s *Polyglotou antverpskou*

➤ SHODA POLY s BiblKral (8 dokladů)

(6) a. *Jméno pak druhého nazval; Efraim, řka; [Nebo] **dal mi** Bůh zrůst v zemi trápení mého.* BiblKral, Gn 41,52

b. *Nomen autem secundi vocavit Ephrajimum, [quia] **me**, inquit, fructuosum **reddidit** Deus in terra afflictionis meae.* T-J¹ ibid.

c. כִּי־הַפְרִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עֲנִי POLY ibid.

*protože **rozplodil-mne** Bůh v zemi trápení mého*

➤ ROZDÍL POLY oproti BiblKral (1doklad / 15 dokladů)

(7) a. *Měl pak Jozef sen, a vypravoval jej bratřím svým: [pročež] [v větší nenávisti] ho měli.* BiblKral, Gn 37,5

b. *Praeterea cum somniasset Joseph somnium, narrabat illud fratribus suis: quamobrem magis adhuc oderant eum.* T-J¹ ibid.

c. *וַיֹּסֶפוּ עוֹד שְׂנֵא אֹתוֹ* POLY ibid.

a-přidali ještě *nenávidět-ho*.

3. v latinské předloze absentuje odpovídající ekvivalent

→ komparace s *Polyglotou antverpskou*

➤ SHODA POLY s BiblKral (3 doklady)

(8) a. [Tedy] **vypravovali** mu všechna slova Jozefova, kteráž mluvil jim: BiblKral, Gn 45,27

b. *Sed cum **elocuti essent** omnia verba Josephi quibus erat allocutus eos.* T-J¹ ibid.

c. וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֶת כָּל־דְּבָרֵי יוֹסֵף. POLY ibid.

A-pověděli (k)-mu všechna slova Josefova

➤ ROZDÍL POLY oproti BiblKral (1 doklad / 3 doklady)

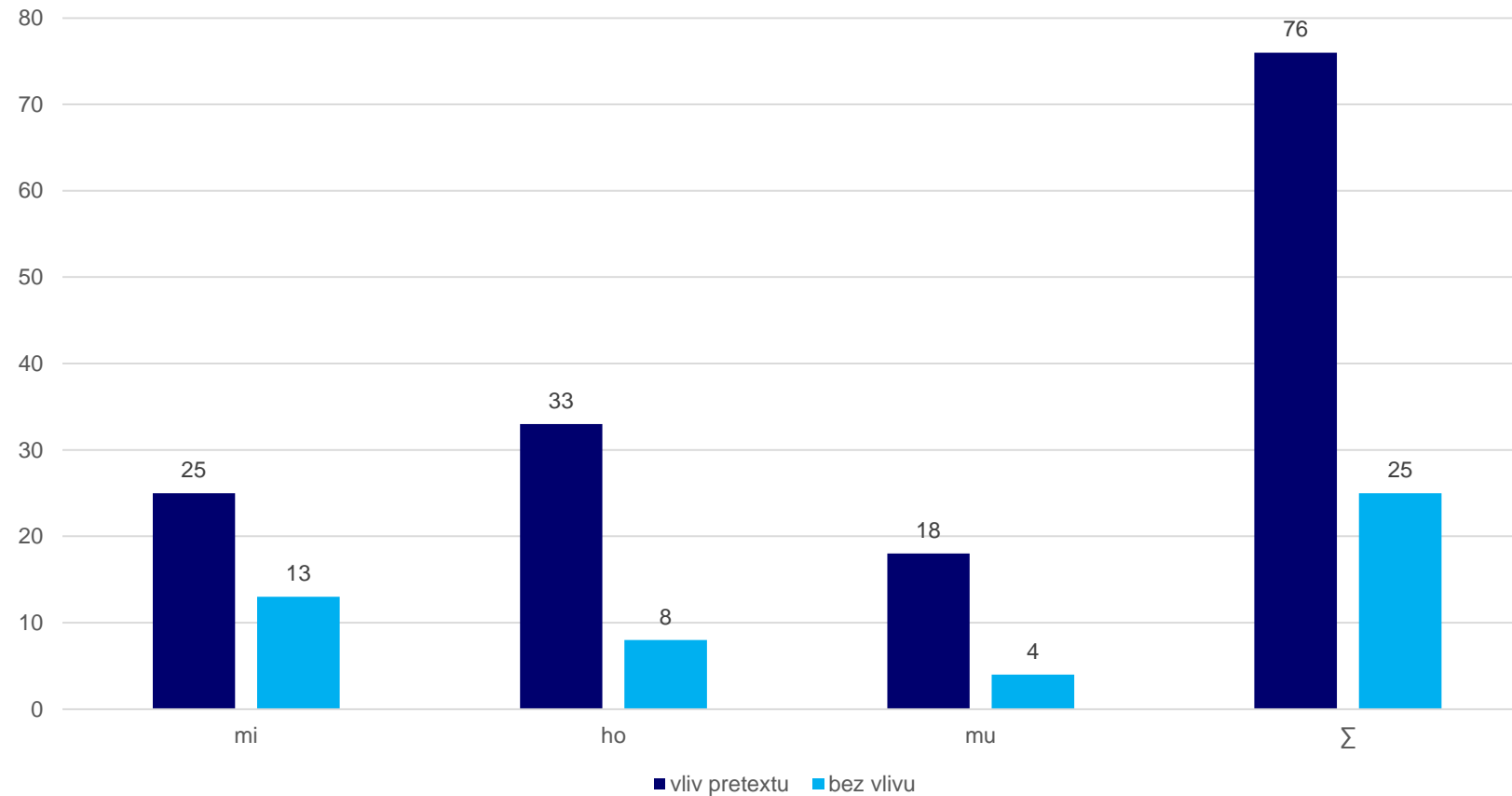
(9) a. *Pozůstalí po něm v smrti pohřbeni budou, a [vdovy jeho] **nebudou ho plakati**.* BiblKral, Job 27,15

b. *Superstites ejus in ipsa morte sepeliuntur & viduae ejus **non flent**.* T-J¹ ibid.

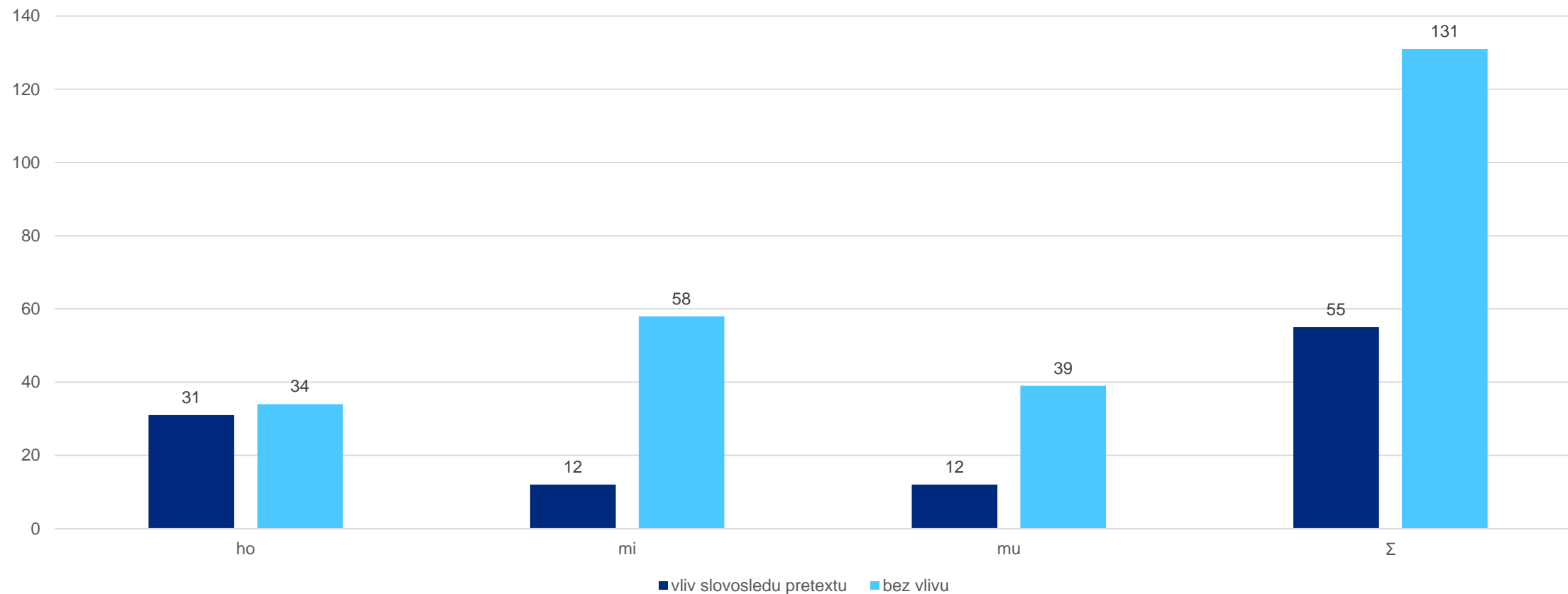
c. וְאֵלְמִנְתָּיו לֹא תִבְכְּיָנָהּ. POLY ibid.

*a-vdovy-jeho **nebudou.plakat**.*

SZ Nepostiniciální pozice – vliv cizojazyčného pretextu

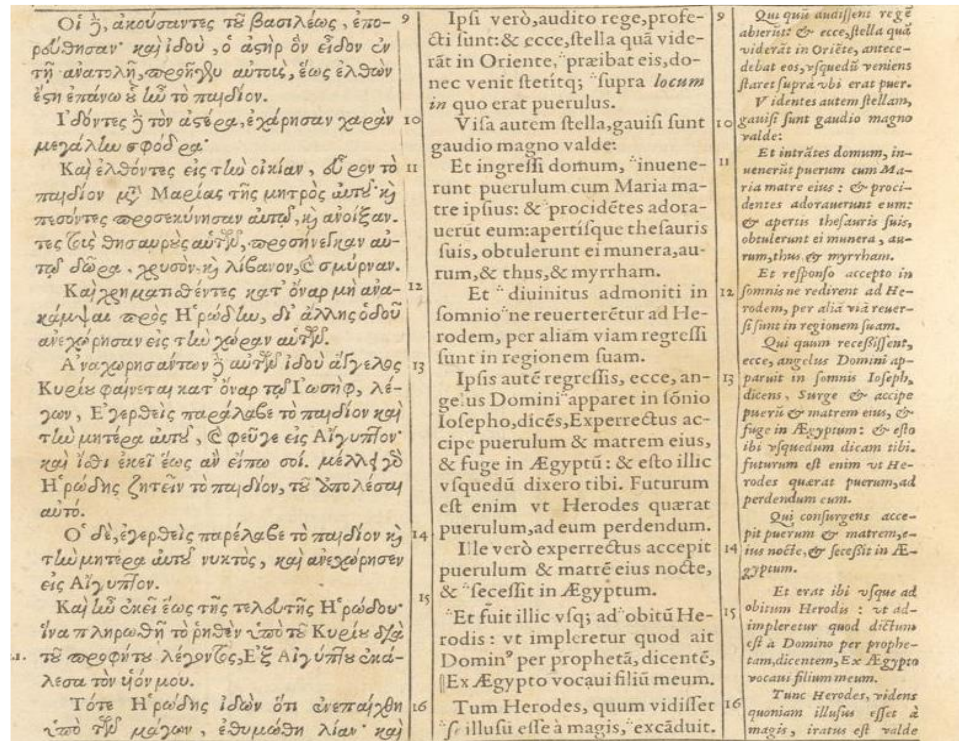

SZ Postiniciální pozice – vliv cizojazyčného pretextu

Analýza Nového zákona BiblKral

- analyzován Bezův řecko-latinský text (1589) v komparaci s BiblKral
- vzhledem k možnému vlivu obou paralelních překladů byla provedena kompletní komparace všech nepostiniciálních pozic s řeckým i latinským textem

▪ 5 různých modelů:

A. BiblKral = L = Ř

B. (BiblKral = Ř) ≠ L

C. (BiblKral = L) ≠ Ř

D. (Ř = L) ≠ BiblKral

E. BiblKral ≠ Ř ≠ L

▪ z hlediska možného vlivu pretextu na slovosled BiblKral lze počítat pouze s typem A–C

I. BiblKral = L = Ř

- v rámci NZ nejfrekventovanější typ pro všechna (en)klitika
- shoda v klauzální pozici i v pozici (en)klitika vůči VF

(10) a. [Opět] **pojal** ho *d'ábel na hůru vysokou velmi, a ukázal mu všecka království světa, i slávu jejich*
(...) BiblKral, Mt 4,8

b. [Rursum] **assumit** eum *diabolus in montem sublimem valde, & ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorum* (...) B1589 ibid.

c. [Πάλιν] **παραλαμβάνει** αὐτὸν *ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν, καὶ δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν* (...) B1589Ř ibid.

(Bib|Kral = Ř) ≠ L

- slovosled zájmena je stejný v Bib|Kral a v řeckém pretextu, slovosled se liší v latinském znění
- zcela ojedinělé doklady (celkem 2)

(11) a. *A optal-liť by se vás kdo, Proč je odvazujete? tak jemu díte, [Proto že] [Pán] **ho** potřebuje.*

Bib|Kral, Lk 19,31

b. *Et si quis vos interrogaverit, Quare soluitis? Sic dicetis, ei, Quoniam **eo** opus est Domino.* B1589
ibid.

c. *καὶ ἐάν τις ὑμᾶς ἐρωτᾷ, Διὰ τί λύετε; οὕτως ἐρεῖτε [ὅτι] [Ὁ κύριος] **αὐτοῦ** χρείαν ἔχει.* B1589Ř ibid.

(BibKral = L) ≠ Ř

slovosled zájmena je stejný v BiblKral a v latinském pretextu, slovosled se liší v řeckém znění (12), nebo v řeckém pretextu chybí odpovídající ekvivalent (13):

(12) a. *Dí jim, [Kterakž] pak [David] [v Duchu] nazývá ho Pánem, řka, BiblKral, Mt 22,43*

b. *Dicit eis, [Quomodo] ergo [David] [per Spiritum] vocat eum dominum? Dicens, B1589 ibid.*

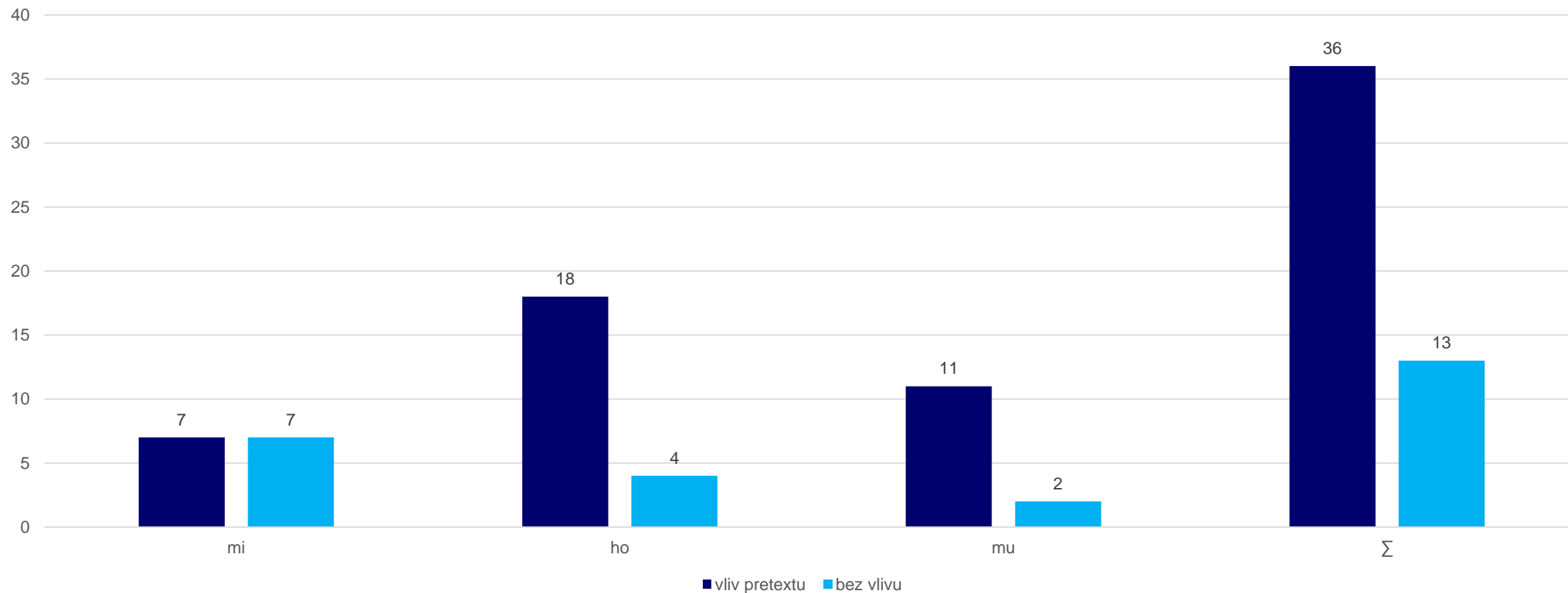
c. *λέγει αὐτοῖς, [Πῶς] οὖν [Δαυῖδ] [έν πνεύματι] [κύριον] αὐτὸν καλεῖ; λέγων, B1589Ř ibid.*

(13) a. *[Ti] pak kteříž provodili Pavla, **dovedli** ho až do Atén: BiblKral, Sk 17,15*

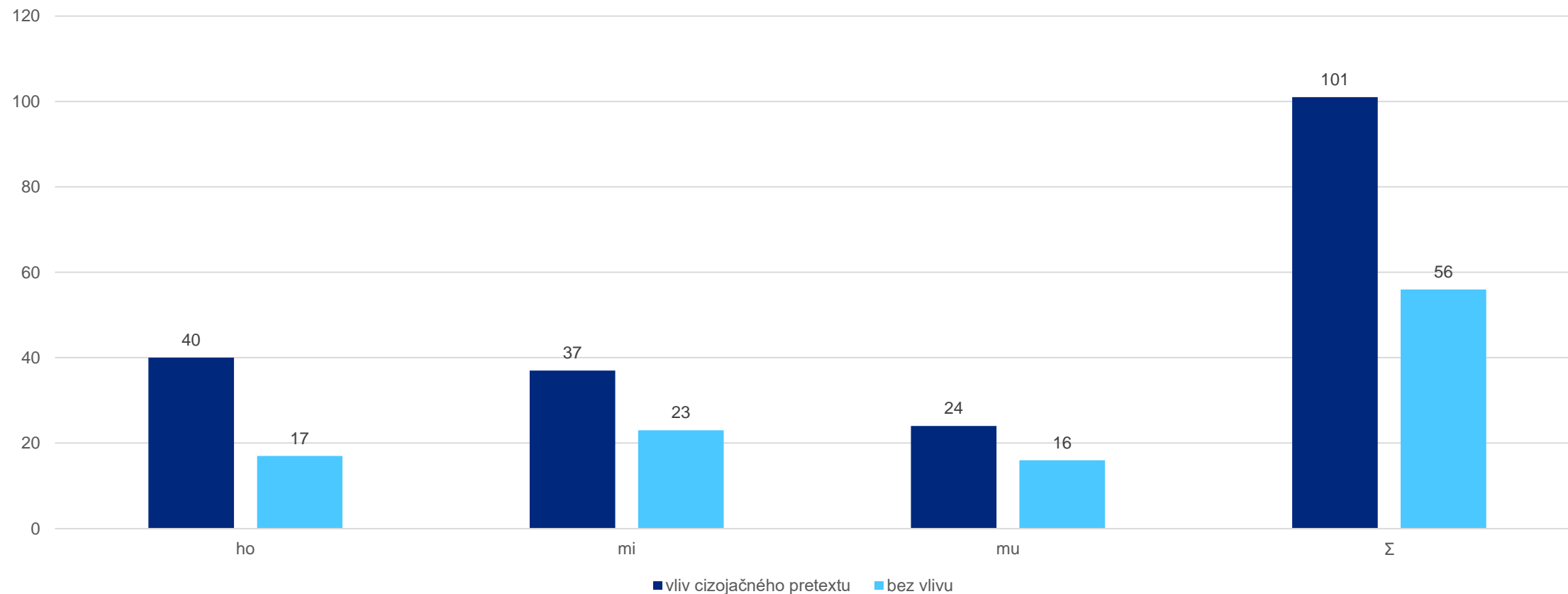
b. *[Qui] vero Paulum susceperant tuto loco constituendum, **deduxerunt** eum Athenas usque: B1589 ibid.*

c. *[οἱ] δέ καθιστάνοντες τὸν Παῦλον **ἤγαγον** ἕως Ἀθηνῶν, B1589Ř ibid.*

NZ Nepostiniciální pozice – vliv cizojazyčného pretextu (Ř/L)

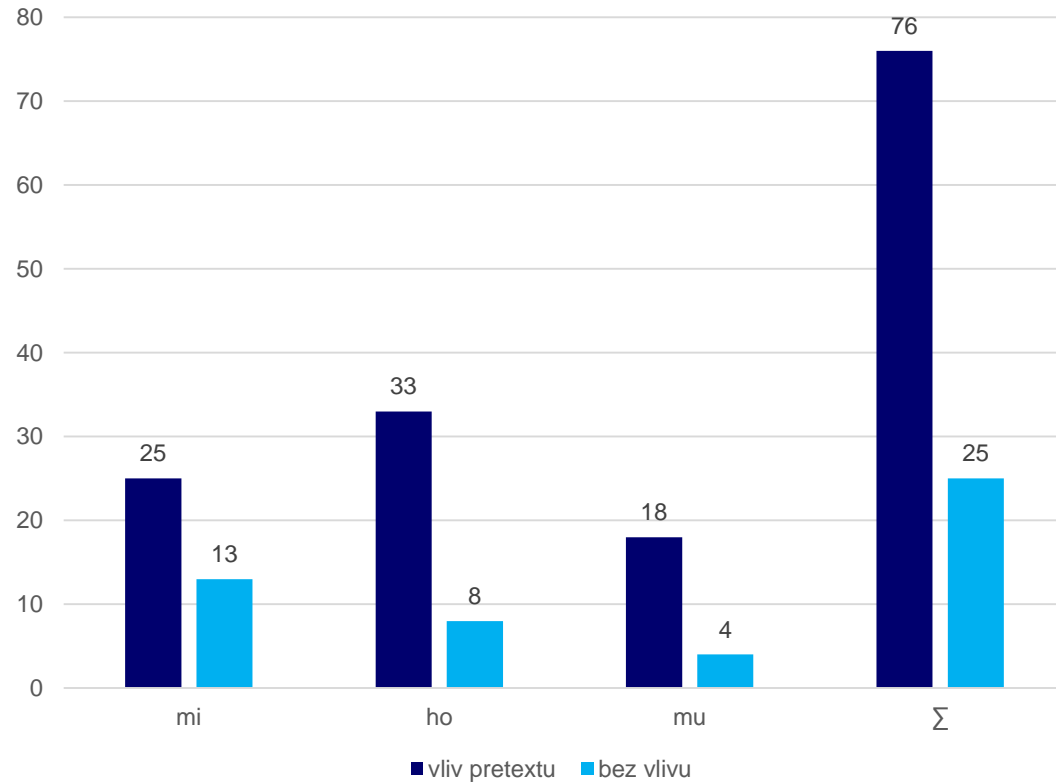

NZ Postiniciální pozice – vliv cizojazyčného pretextu (Ř/L)

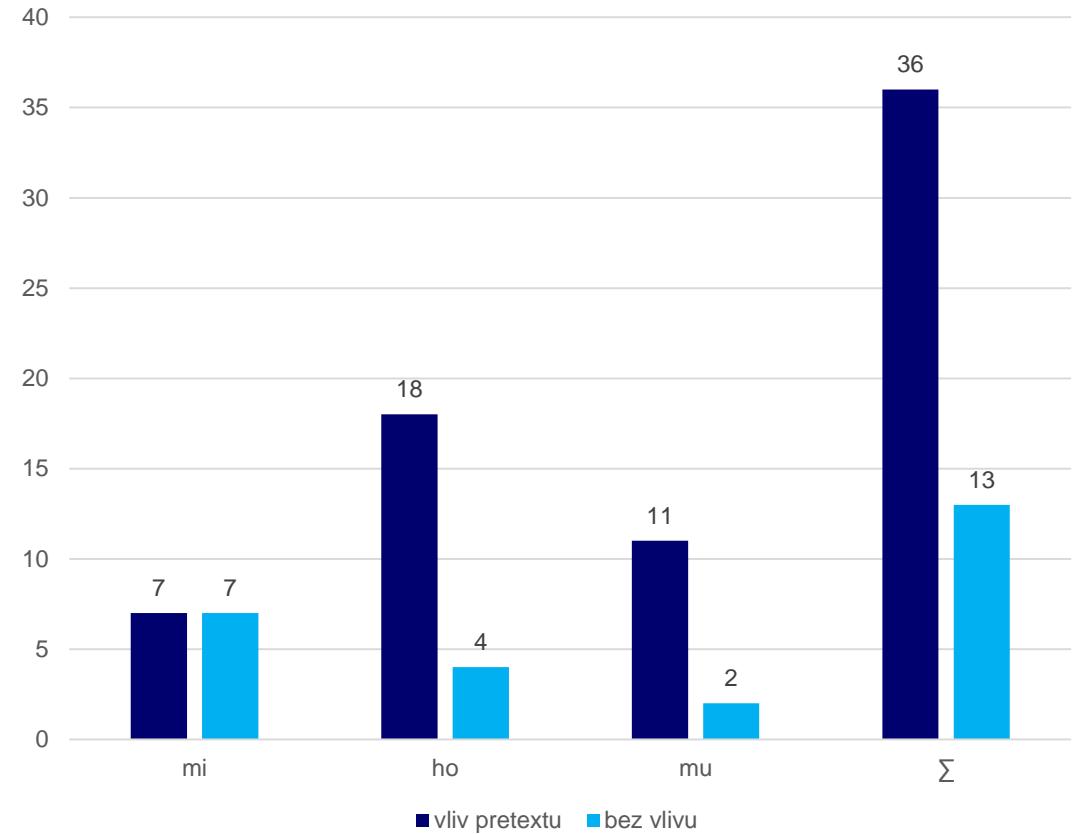

Komparace SZ vs. NZ – nepostiniciální pozice

SZ

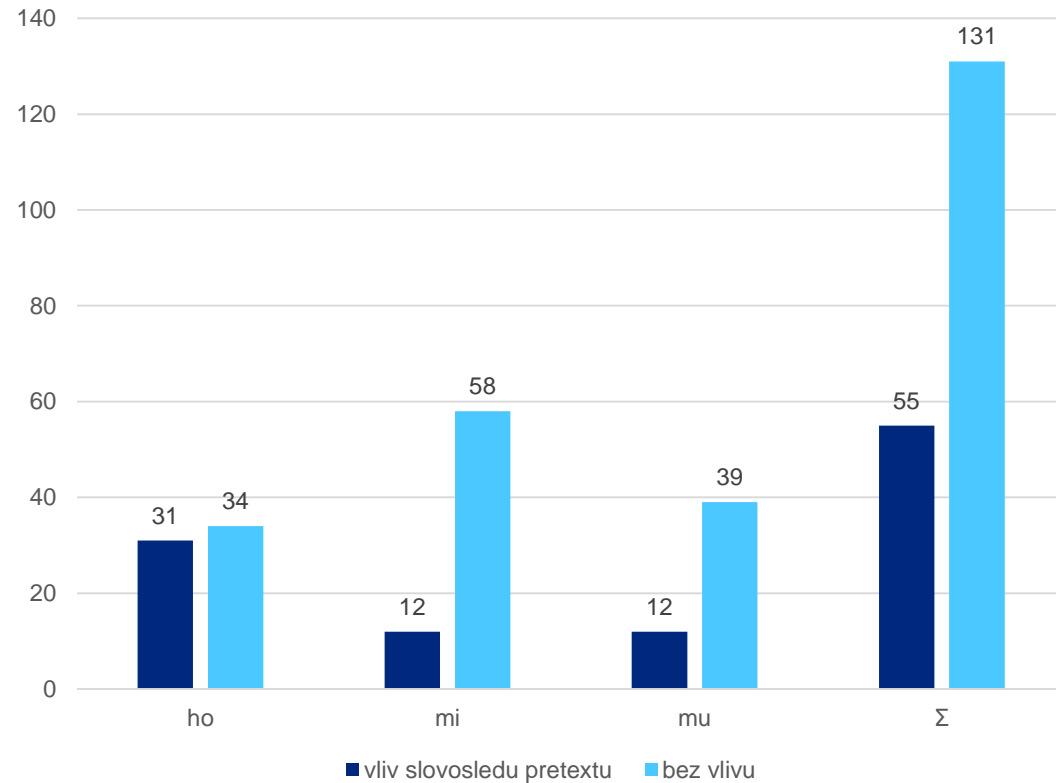

NZ

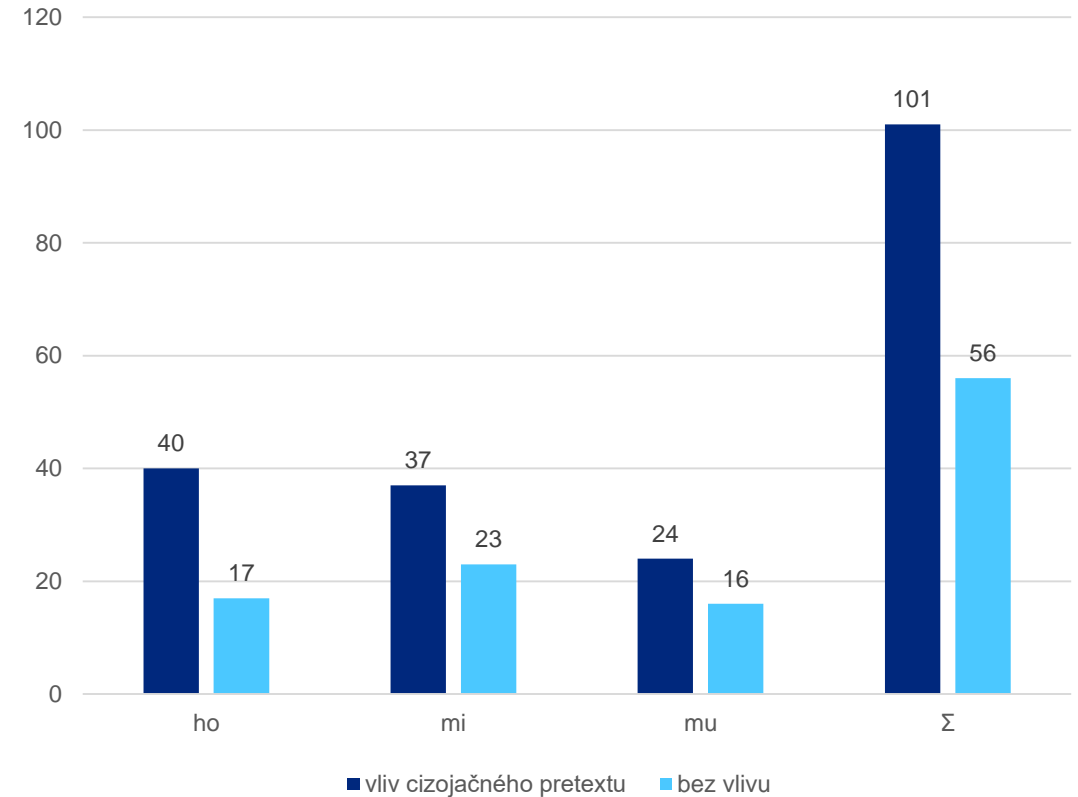

Komparace SZ vs. NZ – *postiniciální pozice*

SZ

NZ

Závěry

- zjištěn jednoznačný vliv pretextu v rámci „nepostiniciálních pozic“, a to ve Starém i Novém zákoně
- vliv slovosledu pretextu se uplatňuje u 75 % dokladů nepostiniciálních pozic
- je tedy evidentní, že i přes různou povahu cizojazyčných pretextů je jejich vliv na slovosledné chování enklitických forem v *Bibli kralické* zásadní
- v případě postiniciálních pozic míra vlivu slovosledu cizojazyčného textu odlišná
- v rámci NZ je vliv pretextu patrný i v rámci pozic postiniciálních (cca 64,3 % případů shody)
- velmi frekventované jsou zde případy s iniciální pozicí VF, které se identicky objevují v řeckém, latinském i kralickém textu (o tom viz již Zikánová 2009)
- ve Starém zákoně se v případě postiniciálních pozic naopak neprojevuje vliv pretextu nijak zásadně (identifikováno pouze 29,5 % případů shody s pretexty)

Děkujeme za pozornost!